

CUMHURİYET ARŞİVLERİ BELGELERİNE GÖRE TÜRK ERMENİ BASINI

Bu yazıda yayınlamakta olduğum belgeler T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri'nin den temin edilmiştir.¹ Belgelerin ilk kez yayınlamalarının yanı sıra en ilginç yanları belgeleri çeviren kişinin Türk Ermeni basınına yakından tanınması ve "içeriden" bilgi vermesidir. İlk belgede sözü edilen Türkiye Ermenilerinin Sovyet Ermenistanı'na göç etmeye teşebbüs etmeleri ve daha sonra bu girişimden vazgeçmeleri konusu daha önceki bir makalemde incelenmiş olduğundan bu olay üzerinde tekrar durmuyorum.² Cumhuriyet Arşivleri'nin araştırmacıların istifadesine sunulan kataloglarında şu an için Türk Ermeni basını konusunda başka herhangi bir belgenin tasnif edildiği gözükmemektedir. Bu belgeleri temin ettiğimde *Marmara* gazetesi sahibi Rober Haddeler Bey'e başvurup kaynağımı açıklamadan gazeteleriyle ilgili metni kendilerine iletmiş, Ermenice bilmediğimden, *Marmara* gazetesinin 1948 yılı itibariyle siyasi çizgisinin eleştirel bir takdimini rica etmişim. Şifahen olumlu cevap verilmesine rağmen maalesef böyle bir takdim sunulmadığından okurlara bu belgeleri eleştirel bir bakışla sunamıyorum. Gönül arzu eder ki yayınlamalarından sonra günümüz Türk Ermeni basınına temsilcileri bunlar üzerinde tartışır, görüşlerini yayınlar ve azınlıklar konusunda araştırma yapan kişilere de bir nebze ışık tutmuş olurlar.

Belge No. 1

Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne

İstanbul'da çıkan Ermenice *Nor Lur* gazetesinin, Türkiye'deki Ermenilerin Sovyet Ermenistan'a muhaceretlerinin haklı olduğunu ileri sürerek Ermenilerin memleketimizde iyi muamele görmediklerini belirtmeğe yeltenen ve bilhassa bu muhaceretin bugün için ihtiyari olduğunu kayıt ile imalarda bulunan bir başmakalesinin tercümesini bundan önce yüksek makamlarına sunmuşum.

Sovyet makamlarının Türkiye'deki Ermenileri Sovyet Ermenistan'a muhaceret için yaptıkları davetin ilk günlerinde yayınladığı bu yazı ile İstanbul'daki Ermenileri bu yolda teşvike Türkiye'de Ermenilerin pek de huzur içerisinde bulunmadıklarını belirterek hükümetimizi tenkide kalkışmış olan bu gazete bu def'a da 22.1.1946 tarihli nüshasında çıkan ikinci bir başyazı ile yine Ermenilerin muhacereti meselesini ele alarak bir takım tarihî delillerden bahisle Ermenilerin bağımsızlıklarını ve egemenliklerini kaybettikten sonra daima

ızdırıp içinde yaşadıklarını ve anavatan dışında kalan Ermenilerin halen ızdırıp çekmekte ve millî varlıklarını kaybederek diğer milletlere temessül etmek [benzeşmek] tehlikesi karşısında bulduklarını, Sovyet Ermenistan'da muhaceretin bir hakikat ve millî varlığı koruyabilmek için lüzumlu bir hareket ve ümitlerin hep bu noktaya bağlı olduğunu kayıt ile bu muhacereti hararetli bir lisanla teşvik etmekte bulunmuştur. Muhacereti teşvik yollu olduğu kadar Ermeniler arasında bağımsızlık lehinde cereyanlar ve Sovyet Ermenistana karşı bir temayül [eğilim] ve sempati uyandırmaya matuf bu yazıların tevâlî etmekte [birbiri arkasından gelmesi bulunması] keyfiyeti gazetenin bir maksat güttüğü ve bir menfaate hizmet ettiği kanaatını vermektedir.

Bu gazetenin sahibi Vahan Toşikyan yaşlı ve hastalıklı bir adamdır.³ Türk dostu olmamakla beraber, 30 seneden fazla olan gazetecilik hayatı sırasında bir hareketi görülmemiştir. Tab'an [yaradılıştan] menfidir ve karakteri de zayıftır. Son zamanlarda pek ziyade düşkün ve maddi durumu çok bozuktur. Gazetenin esasen pek cüz'i olan sürümünden elde ettiği parayı da sefihane [akılsız] bir surette sarfettiği için ailevî durumu da sarsılmıştır. Şimdiye kadar herhangi bir parti ve cereyana âlet etmediği gazetesini son zamanlardaki durumunun, sevkiyle ve fazlaca bir menfaat elde etmek suretiyle bu yolda istismara kalkışması mümkündür.

Çok dikkate değer bulunan bu yazının aynen tercümesini saygılarımla sunarım.

İstanbul'da çıkan Ermenice *Nor Lur* gazetesinin 22.01.1946 tarihli nüshasındaki başyazısının tercümesi

-Tarihten İşaretler-

Yazan: Z.[aven] Biberyan⁴

Bize kadar ulaşan şahsî mütalâaların [yorumların], asılsız veya tahrif edilmiş haberlerin hakikatle ölçüldüğü zaman hiçbir kıymet arzedemeyeceğine kaniiz.

Ortada bir hakikat var. Dış memleketlerden Ermenistan'a muhaceret hakikati. Bütün Ermenilik âlemi bu hakikat karşısındadır ve bu hakikat hiçbir şüphe götürmez.

Ermeni halkı asırlardan beri, fakat bilhassa şu son otuz sene içerisinde; vatansız, hâmisiz ve müdafaasız bir halde sürünmek acısını olanca zehriyle tatmış ve halen tatmakta bulunmuştur. Kadeh artık boşalmış ve Ermeni halkı bu kadehin muhtevasını tortusuna varıncaya kadar tamamiyle içmiştir.

Ermeni'nin her gittiği yerde istediği tek şey mal ve can emniyeti, çalışma ve vatandaşın alanlarında hak bakımından eşitlik, dil ve kültür hürriyetidir.

Ermeniler, yeni vatanlarında, kendilerine has karakterin bariz vasfı olan ve ekseriye başımıza felâketler getiren kayıtsız samimilikle hizmete koyulmuşlardır. Bazı memleketler Ermeniler'in değer, kudret ve hizmetini takdir etmiş ve onlara hürriyet, eşitlik ve yaşama hakkı vermişlerdir.

Fakat bazı memleketler –tahrik, taassup veya kıskançlık gibi- çeşitli sebepler neticesi olarak eşit yaşama hakkını ondan esirgemişlerdir.

Ermeni halkı Ermenistan'da asilzadelerin ve prenslerin hüküm sürdükleri devirlerden itibaren ve fakat bilhassa siyasi bağımsızlığını ve devlet olarak varlığını kaybettikten sonra daima çok ıstıraplar çekmiştir.

Arşaguniler,⁵ Araplar,⁶ Pakraduniler, devirlerinden Ani'nin⁷ sukutuna ve Lusinyan'ların devri gibi karışık bir devirden Sis'in zaptına kadar geçen asırlarca müddet Ermeni tarihi karanlık içinde cereyan etmiş bir dram idiye bu devam, son Kilikya devletinin yıkılışından sonra cehennemi bir faciaya inkılâb etmiştir. Bu misli görülmemiş facianın son perdesi resmen 1923'de kapanmıştır.

Ermeni halkının enerjik bir kısmı kendisini öz vatan topraklarında harabeler üzerinde buldu. Orada dost ve kendisi gibi ızdırap çekmiş milletlerin yanı başında; asilzadelerin, hükümdarların, beylerin, kendi kendilerini prens ilân edenlerin, şan ve şöhret peşinde koşan kumandanların ve menfaat düşkünü kilise mensuplarının maddî ve manevî soygunculuklardan ve çeşitli haricî gâilelerden [dertlerden] kurtulmuş olarak kendi kolunun kuvvetiyle alınının helâl teriyle yurdunu yeniden imar etti, şenlendirdi, medenileştirdi ve bugün mağrur, mesut ve emin olarak ayakta durmaktadır. Bundan başka Ermeni milletinin bu enerjik kısmı yirmi senelik bir çalışma ile kalkındırdığı yurduna, şimdi dünyanın diğer kısımlarında ekserisi tabiyetsiz olarak sürdürmekte bulunan Ermenileri de dâvet ediyoruz.

Facianın son perdesini 1923'de kapandı demiştik. Evet, resmen böyle olmuştu. Fakat yara gizli gizli kanamakta devam ediyordu. Şimdi bir Yahudi meselesi olduğu gibi o gün de dünyada bir Ermeni meselesi mevcuttu. Çünkü bütün bir milletin yarısının vatanından uzak gurbetlerde yaşaması, milletlerarası bünyede bir kangrenin mevcudiyeti demektir.

Ermeni halkı gurbette azimli ve ısrarlı çalışmalarla ve fitrî [tabî] kudret ve kabiliyetle kazanabildiğini ekseriya bir gün üste vermiştir. Üste vermediği zamanlar vatansız bir sefil olmak azabı kendisini kıvrandırmıştır. En iyi şartlar altında ve en müreffeh halinde dahi bir “mètèque”⁸ olmaktan ileri gidememiştir. Huzur ve refahın zirvesinde bulunduğu zamanda bile gözlerini doğuya, bütün istikbal ümitlerini içinde yaşattığı anavatana dikmekten geri kalmamıştır. Çünkü Ermeniler –pek cüz'i istisnalara- hiçbir zaman “paranın bulunduğu yer vatandır” prensibini kendilerine mal etmemişlerdir, ve onları başka milletlere tamamen temsil

etmekten, zorluklar karşısında boyun eğmekten men eden keyfiyet de işte bu vatanseverlik idealizmi olmuştur. Amerikalı bir bilgin, Ermeniler’de başka milletlere temessül [benzeşme] kabiliyetinin diğer bütün milletlerden daha az olduğunu tesbit etmiştir. Hakikat de budur. Eğer Ermeniler’in durumundan başka milletler bulunsalardı Ermeniler kadar dayanamazlardı.

İşte böyle hayatî bir anda, son dakikada dünya Ermeniliği karşısında birden bire kurtuluş kapısı açılmaktadır. Bu, son ümit ve son fırsattır. Anavatan kaybolan evlâtlarını kucağına çağırıyor. Zaman buna elverişlidir. Ermeniler ikinci cihan savaşı olaylarından kesin bir ders almışlardır. Bunun en sarih delili de, anavatanın bu dâvetine dünyanın her tarafında, zengin veya fakir, ihtiyar veya genç bütün Ermeniler’in cinsiyet ve sınıf farkı olmaksızın milletçe topyekûn hareketle cevap vermek üzere ayaklanmış olmalarıdır. Bu olay, Ermeni halkının olgunluğuna ve sağduyusuna muhteşem bir delil olduğu kadar, Osmanlı devletinin dağılmağa başladığı sıralarda Avrupalı seyyahlar tarafından ekseriye hakir görülmüş olan Ermeniler hesabına bilhassa idealizm ve fikir yüksekliğine bir delil teşkil etmekte bulunmuştur.

Kurtuluş, istikbal ve idealizm bakımlarından en mükemmel ve elverişli olan bu fırsatı hiçbir Ermeni’nin kaçırmayacağına ve bu hayatî imtihanı başarı ile geçireceğine eminiz.

Ve yine her hangi bir misafirperver memleketin Ermenilerin anavatana muhaceretlerine –kendisi için ne derece büyük bir kayıp olursa olsun- mâni olmayacağını veyahut bunları gitmekten vazgeçirmek teşebbüsünde bulunmayacağına da aynı derecede eminiz.

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Özel Kalem Müdürlüğü Katalogu. Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü’nün Başbakanlık Hususi Kalem Müdürlüğü’ne gönderdiği 1 Şubat 1946 tarihli yazısının eki. Belge No. 030.01.101.623.4

Belge No. 2

Ankara, 21.2.1946

İç Yayın D.[airesi]

Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne

İstanbul'da çıkan Ermenice *Nor Lur* gazetesinin, Sovyet Ermenistan'a muhacereti teşvik eden yazılarını bundan evvelki raporumda arz ve işaret etmiştim.

Ermenistan'a muhaceret vesilesiyle Ermeni efkârını [kamuoyunu] tahrike matuf bu yazılar son zamanlarda Sovyetler lehine, aleni bir propaganda şeklini almış ve *Nor Lur*'da Zaven Biberyan adındaki şahsın Sovyetler Birliğini açıkça öven yazılarından başka Sovyet Ermenistan'daki Kültür faaliyetleri, ekonomik kalkınma vesair mevzuulardaki yazılarla bu gazete Ermenistan'a ait yazı ve haberlerle sütunlarını doldurmakta olduğu gibi yine İstanbul'da çıkan ve başlığı dahi kırmızı renkli olan *Nor Or* gazetesi de bir müddetten beri Sovyet Ermenistan hakkında yazılar ve haberler ve komünist Ermeni şairlerinin şiirlerini yayınlamak suretiyle hararetle bir propagandaya girişmiş bulunmaktadır.

Nor Or gazetesinde "Şavarş" müstear adıyla Sovyetler lehine yazılar yazan şahıs, zabıtamızca komünist olarak tanınmış eşhastan Aram Pehlivanyan adında biridir. Kendisi İstanbul Hukuk Fakültesi mezunlarındandır. Bu gazetenin tahrir heyetine dahil olanların büyük bir kısmı da yine komünist olarak tanınmış kimselerdir.

Bu gazetenin aynı zamanda hükümetimizi de şiddetle tenkit eden şayanı dikkat bir yazısının aynen tercümesini ilişik olarak sunuyorum.

Yine İstanbul'da çıkan Ermenice gazetelerden *Marmara*'nın da sinsisi sinsisi, gayet mahirane ve tam bir gazeteci ustalığı ile dolambaçlı bir şekilde Sovyetler lehine propagandaya devam ettiği görülüyor. Bu gazete bilhassa genç ve ateşli komünist mharrirlere fazla aşır taşmamaları için nasihat vermekten de geri kalmıyor.

Bu gazetenin kurnazca hareket tarzını gösteren bir yazısının tercümesini ayrıca takdim edeceğim.

Keyfiyeti saygılarımla arz ederim.

Ermenice Mütercimi

İstanbul'da çıkan Ermenice *Nor Or* gazetesinin
9.2.1946 tarihli nüshasındaki başyazısının
tercümesidir

Nazarî [kuramsal] olarak kabul edilen “Müsavat” [eşitlik] tatbikatta biz Ermeniler için “Müsavatsızlık” [eşitsizlik] şeklini alıyor. Bu hakikati maalesef birçok misallerle [örneklerle] isbat etmek mümkündür. Ancak biz bunlardan iki tanesini göstereceğiz.

Birincisi, meselâ askerlik bahsi, Türk cumhuriyeti kuruluşunun ilk günlerinde, orduda memleketin gayri müslim vatandaşlarını diğerlerinden daha aşağı bir mevkide tuttu. Bunun sebebi şüphesiz bizce de malûmdur. Çünkü Türk milleti varlığını, ölüm, kalım savaşını kendi evlâtlarının kanı bahasında kazanmıştı. Ve henüz geçmişteki hadiselerin kısmen tesiri altında bulunuyordu ve bu itibarla da kendi emniyeti bahsinde çok hassastı.

Fakat aradan geçen seneler zarfında Türk Cumhuriyeti büyük kurtarıcısı Atatürk'ün sayesinde gelişti ve yurdun her tarafına kök saldı. Türk halkı ile birlikte gayri müslimler güçlerinin yettiği kadar kalkınma işine iştirak etti, yurda ve rejime karşı olan sevgi ve bağlılığını muhtelif vesilelerle isbat etti. Neticesi?.. Hiç. Biz yine orduda daima aşağı mevkide tutuluyoruz. Genç Türk vatandaşlarımız liseyi bitirdikten sonra subay oldukları halde, bizim üniversiteden mezun bile sırtlarına alelâde bir “Nefer” elbisesi geçiriyorlar ve askerlik görevlerini ancak kazma, kürekle, yol yaparak, hamallık ederek ve biraz talihlileri de yazıcılıkla yerine getiriyorlar. Bu elim hakikat, sayın [Şükrü] Saracoğlu'nun pembe vaad ve teminatlarına rağmen bugüne kadar devam edegelmektedir.

Geçelim ikinci yaraya, yâni Varlık Vergisi bahsine:

Savaş yıllarında memleket iktisaden dar bir durumda idi. Memleketin zenginlerinden Varlık Vergisi alınmasına lüzum görüldü. Biz de bu kararı alkışlamağa değer bulduk. Bir lâyiha [tasarı] hazırlandı ve kabul de edildi. Filhakika bundan daha tabii ve mantıkî ne olabilirdi? Bu memlekette, bu halkın sayesinde servet edinenler memleketin bu dar günlerinde maddî yardımlarını esirgememeleri lâzımdı. Ancak iktisaden çok yerinde ve “Adilâne” olan bu karar, tatbikatta bizim için “Adaletsizlik” şekline istihale etti [başkalaştı]. Böylece o günlerde bu verginin tarhına memur olanların nazarında hemen bütün gayri müslimler “Varlıklı” telakki edildi.

Küçük tacirler, yeni klinik açan genç doktor ve dişçiler, kuvaförler, terziler, haftada 7 liraya çalışan berber çırakları, demirciler, mürettepler vesaire gelişi güzel 10.000 liradan 5.000

liraya kadar [vergi ödediler], halbuki milyonerler –kazanmak bunların daima hakkı olduğundan ve gayri meşru kazanç yollarını bildiklerine göre- daha az vergi ödediler. Fakat öteden ailesinin nafakasını zor kazanabilenler şu an ne yaptılar? Bunlar da evlerini, eşyalarını satıp ödediler. Hükümet bu işte bizzat belki sorumlu mevkiinde değildi. Çünkü, yetki küçük memurlara verilmişti. Fakat o yapılan bu haksızlığın akisleri, bugün Millet Meclisine kadar yayılmış olduğuna göre, hükümet bu haksızlığı tamirde niçin taallül ediyor [kaçınıyor] ve memleketin müslim ve gayri müslim evlâtlarını müsavi [eşit] gördüğünü asil bir jestler belirtmiyor?

Bütün bu bahisleri kapatalım. Fakat her hangi bir camiada “Üstünler” ve “Aşağılar”, “imtiyazlılar” ve “imtiyazsızlar” buldukça bu zümreler birbirlerine karşı daima vaziyet alacak husumet besliyeceklerdir. Üstünler aşağıları hakir görecekler, aşağılar üstünleri şüpheli göreceklerdir. Bunun dışındaki her türlü hareket ancak “riyakârlık”dır. Bunu ortadan kaldırmak için müsavat [eşitlik] lâzımdır. Bize verilecek bu müsavat bir lütuf, bir sadaka olarak değil, “hak” olarak verilmelidir.

Nor Or

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Özel Kalem Müdürlüğü Katalogu. Belge No. 030.01.101.623.6

Belge No. 3

Ankara, 15.3.1946

Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne

21.2.1946 tarihli raporuma ektir:

Zararlı ve dikkati çekecek mahiyetteki yazılarına ve Sovyetler Birliği hesabına yaptığı neşriyata bundan evvelki müteaddit raporlarımda işaret ettiğim İstanbul'da çıkan Ermenice *Nor Lur* gazetesi bugünkü durumuyla artık tamamiyle Sovyet hükümetinin bir organı haline gelmiştir. Gazetenin bu yoldaki neşriyatı:

- 1- Doğrudan doğruya yabancı bir devlet (Sovyetler Birliği) lehine propaganda,
- 2- Komünist ideoloji ve görüşünü yapmağa matuf neşriyat, olmak üzere iki gruba ayrılabilir.

Sovyetler Birliği'nin kuvvet ve satvetini [zorluluğunu], Anglo-Sakson devletleriyle Sovyetler Birliği arasındaki görüş farkları ve anlaşmazlıklarda Sovyet Rusya'nın haklı olduğunu belirten yazılarla, çeşitli kaynaklardan verilen haberlerde Sovyet hükümetinin kuvvet ve nüfuzuna delâlet eden kısımların başlık halinde veya büyük yazılarla kaydedilmesi ve Sovyet Rusya'nın Ermenilerin dost ve hamisi suretinde gösterilmesi gibi hususat birinci gruba dahil Ermeniler arasında doğrudan doğruya Sovyet Rusya'nın lehine propaganda mahiyetindeki neşriyatı teşkil etmektedir. Bu birinci gruba dahil yazılardan bir örnek olmak üzere *Nor Lur*'un 23.2.1946 tarihli nüshasında çıkan "İki dünya arasındaki mücadele" başlıklı yazıdan bazı kısımların tercümesini ilişik olarak sunuyorum. (İlişik numara 1)

İkinci grubu teşkil eden, yâni İstanbul Ermenileri arasında komünist ideolojisini yaymağa matuf neşriyata gelince:

Bunların başında son zamanlarda türemiş ve bilhassa hükümetimiz aleyhindeki bir yazısıyla efkâra kendisini tanıtmış olan Zaven Biberyan'ın 19.2.1946 tarihli *Nor Lur*'da başlayıp, 23.2.1946, 26.2.1946, 2.3.1946, 5.3.1946, 9.3.1946 tarihli nüshalarda neşrine devam ettiği "Kapitalizm insanlık için felâket âmilidir" başlıklı seri makalelerde, -yazının başlığından da anlaşılacağı gibi- tamamiyle Sovyet görüşüne tercüman olan muharrir, Amerikan ve İngiliz devlet adamlarının, sermayedar fert ve zümrelerin emellerine hizmet etmekte olduklarını, bu devletlerin politikalarının da kapitalist zümrelerin menfaatleri üzerine kurulmuş bulunduğunu, bu itibarla ikinci dünya harbi sonunda yapılan bütün konuşma ve

konferanslarda İngiliz ve Amerikan diplomatlarının ileri sürdükleri şartların hep kapitalistlerin menfaatlerini korumağa matuf olup bunun beşeriyet [insanlık] için zararlı olduğunu belirtmektedir. Bu seri makalelerden dikkate değer bazı kısımların tercümelerini ilişik olarak sunuyorum. (İlişik no. 2)

Yine bu gazetenin tandansı [eğilimi] hakkında bir fikir verebilmek için son iki nüshasındaki yazı ve haberlerin sadece başlıklarını kaydediyorum.

19 Şubat 1946 tarihli nüshada:

Sayfa (1)

- 1- “Kapitalizm beşeriyet için felâket âmilidir.” (İki sütunu tamamiyle dolduran başmakale)
- 2- “Ermeni kolonilerinden haberler” bir sütun.
- 3- “Biz bize” Taksim’deki Esayan Ermeni Lisesi’ndeki bir hadiseden bahseden bu yazıda; hükümet tarafından tâyin edilmiş olan müdür muavinini işaretle bu gibi adamlar Ermeni mekteplerinde hâkim durumda buldukça bu mekteplerin bu halde kalacakları kaydedilmekte ve bu gibi parazitlerin kollarından tutulup mekteplerden kapı dışarı edilmesine maddeten imkân olmadığı için umumî efkârın bu hadiseler karşısında sustuğu ve senelerden beri susmağa alıştığı, Milli Eğitim Müdürlüğünün de bu hadiseler karşısında esasen gevşek davrandığı ileri sürülmektedir.

Sayfa (2)

- 1- “Ermeni dilinin rönesansı”
- 2- “Ermenilerin menşei”

Sayfa (3)

- 1- “İngiltere ve faşizm”
- 2- “Yabancıların Ermeniler hakkındaki kanaat ve mütalâaları”
- 3- “Facialar komedisi, hükümdarların telâşi”

Sayfa (4)

- 1- “Eseyan hadisesi” birinci sayfadan devam,
- 2- “Ermeni dilinin rönesansı” ikinci sayfadaki yazının devamı,
- 3- “İlânlar”

Müteakip 23 Şubat 1946 tarihli nüshada:

(Sayfa 1)

- 1- “Kapitalizm beşeriyet için felâket âmilidir” evvelki nüshadan devam

- 2- “Katogikos’un İran Şahına mesajı, kilise akaratı iade ediliyor”
- 3- “Yüksek Sovyet meclisinin kararları”
- 4- “Ermeni muhacirlerini Sovyet Ermenistana kabul ve iskân için kurulan komite”
- 5- M. Edvin Smit’in Sovyet Ermenistan hakkındaki sözleri

(Sayfa 2)

- 1- “İki dünya arasındaki mücadele” çok dikkate değer yazılardan biri olan bu makalenin de bazı kısımlarının tercümesini ilişik olarak sunuyorum.

(Sayfa 3)

- 1- “Londra komedisi” bu yazıda Birleşmiş Milletler Konferansında Sovyet murahhası [temsilcisi] Vişinski’nin İngiltere hakkındaki ithamlarının yerinde olduğu belirtilmektedir.

- 2- “M. Edvin Smit’in Sovyet Ermenistan hakkındaki sözleri” geçen nüshadan devam.

Nor Lur gazetesinin, sadece başlıkları bile mahiyetlerini anlatmağa kâfi gelecek olan bu yazılarla, sanki memleketimizde değil Erivan’da çıkan bir gazete imişçesine alenen ve pervasızca giriştiği bu neşriyatı yüksek görüşlerine sunuyorum.

Evvelce sürümsüzlük yüzünden neşriyatını tatil etmiş ve imtiyaz hakkını kaybetmemek için arada bir birkaç nüsha çıkarmak durumuna düşmüş olan bu gazetenin birden bire kalkınarak yeni bir yol tutmuş ve hararetle neşriyata girişmiş olması durumunu yeter derecede aydınlatacak mahiyette bulunmuştur.

Bilhassa komünist Z. Biberyan’ın yazıları dolayısıyla *Nor Lur*’un tirajının ümit edilmeyecek derecede arttığı söylenmekte ve *Marmara* gazetesinin sahibi de *Nor Lur*’un bugünkü durumunun kendi gazetesinin tirajı üzerinde tesir yaptığını bildirmekte ise de, bu neşriyatın İstanbul’daki Ermeniler’in çoğunluğunu teşkil eden sağduyulu ve ağır başlı zümre üzerinde her hangi bir tesir uyandırmadığı bu zümrenin gazetesi olan ve Türklüğe bağlılık gösteren *Jamanak* gazetesinin tirajına tesir etmemiş olmasından anlaşılmaktadır. Bu itibarla *Marmara* gazetesinin tirajının düşmesi, daha ziyade Sovyet taraftarlığının *Nor Lur*, *Marmara* ve *Nor Or* gazeteleri arasında paylaşılmış ve bu cereyanı takib eden zümrenin şimdi *Marmara*’dan daha cüretli hareket eden *Nor Lur*’a rağbet göstermekte olmasından ileri geldiğine delil olarak telâkki etmek lazım geleceği mütalâasında bulunduğumu saygılarımla arz ederim.

Ermenice mütercimi

[İlişik No. 1]

Nor Lur gazetesinin 23.2.1946 tarihli nüshasındaki (iki dünya arasındaki mücadele) başlığı altında;

Sovyet Rusya ile Anglo-Sakson dünyası arasındaki anlaşmazlıkları işaret eden ‘‘Ares’’ imzalı bu makalede de ezcümle şöyle deniliyor:

‘‘Elde ettiği ezici zaferlerle bütün memleketler halk kütlelerinin dikkat nazarlarını üzerine çekmiş olan Sovyet Rusya, milletlerarası politika alanında en ön sırada gelmektedir. Sovyet Rusya, tartışma götürmeyen stratejik kudretinden başka aynı zamanda derinlere nüfuz eden, uzağı ve realiteleri gören becerikli politikasıyla rakiplerini çok defa zor durumlara sokmak suretiyle siyaset alanında da rekabete muktedir olduğunu gösterdi.

Sovyet Rusya’nın halk toplulukları arasında günden güne gelişen nüfuzu kapitalist dünyayı endişeye düşürmüştür. Çünkü bu nüfuzun galebesi [üstünlüğü], büyük kapitalist zümrelerin kuvvetli endüstri şirketlerinin menfaatlerini bozar ve bunlar fertlerin ellerinden alınıp toplulukların meşru malı haline getirilmek suretiyle bu menfaatleri tamamen de yok edebilir. İşte bugün hüküm süren anlaşmazlıkların asıl sebebini de esasen bu noktada aramak lâzım gelir.’’

[İlişik No: 2]

Nor Lur 19.2.1946

‘‘Kapitalizm beşeriyet için felâket âmilidir’’ başlıklı baş makaleden:

‘‘Başkan Truman’ın, Amerika’daki sermayedarlarının ve endüstri gruplarının ne dereceye kadar tesiri altında bulunduğunu bilmiyoruz. Ancak önemli olan cihet bu tesirin derecesi değil, mevcudiyetinin hakikat olması keyfiyetidir.

Geçenlerde Birleşmiş Milletler Emniyet Konseyinin toplantısında Ukrayna murahhası [temsilcisi] Manuilski, ‘‘Biz Şel [Shell] petrol şirketinin menfaatleri için savaşmadık’’ diye bağırdı. Manuilski, İngiltere ve Hollanda hükümetlerini Şel [Shell] kumpanyasının menfaatlerini korumak Endonezya’ya ordu göndermiş olmakla suçlandırdı.

Bu suretle, güya milletlerin temsilcisi sıfatıyla toplanmış olan kimselerden müteşekkil mecliste fırtınalar yarattı. Bu meclisi teşkil edenler hakikatte milletleri değil çeşitli

sermayedar grupların yüksek menfaatlerini temsil ederler ve Birleşmiş Milletler nezdinde ve dünyadaki bütün konferanslarda bu menfaatleri korumağa memurdurlar.”

“Harp suçlusu olarak yargılanmakta olan Krupp fabrikaları sahibinin de kendi görüşüne göre bizzat Amerika ve İngiltere’yi suçlandırmış olduğunu haber aldık. Ajanslar bu gibi haberleri, milletlerarası endüstrinin ve kapitalizmin gizli entrikalarını pek yayınlamazlar, yayınlamayazlar. Çünkü bu ajansların sahipleri de bizzat aynı sermayedarlardır.

Fakat milletler de artık yavaş yavaş hadiselerin içyüzüne nüfûz etmeğe başlamışlardır.

“Milletlerarası tröstler, milletlerin menfaatlerinden ayrı ve bağımsız olarak kendi menfaatlerini takibetmek hakkına daima sahip olmuşlardır ve hiçbir kimse hatta hükümetler bile bu menfaatleri çiğnemeğe cesaret edemezler.”

23.2.1946 tarihli nüshadan:

“Kapitalizm beşeriyet için felâket âmilidir” başlıklı baş makaleden:

“Sermayenin vatani yoktur.”

Büyük ve küçük sermayedarların ve tüccarların parolası budur.

Evet sermaye öyle bir milletlerarası metadır ki, buna dayanan bir tahakküm şebekesi bütün dünyayı, bütün memleketleri ve milletleri ele geçirir.

Şu halde, enternasyonal için (dolayısıyla de milletlerarası işbirliği ve kardeşlik bakımından) sermayenin bir faktör olması lâzım geldiği mütalaa olunur. Hayır sermaye milletler için bir enternasyonal değil, bütün dünyaya yayılarak hüküm süren ve kendi menfaatleri uğruna milletleri birbirleriyle çarpıştırarak kan döktüren bir oligarşi’nin enternasyonalidir.

Krup için on milyon Alman’ınm ölümü hiçbir önem ifade etmez, o kendi istihsaline bakar. Keza Şel [Shell] kumpanyasında menfaati olan bir Endonezya’lı Endonezya’nın istiklâliyle ilgilenmez ve kendi memleketinin menfaatleri aleyhine olarak Şel [Shell]’in menfaatlerini korur. Çünkü Şel [Shell]’in menfaatleri onun zatî menfaatleridir.”

“Amerikan askerlerinin, terhis için yaptıkları son nümayişler, bu halk uyanışının delilleridir. Şunun bunun menfaati için kan dökmeyi artık kâfi görüyorlar.” “Politikanın ve kapitalizmin barometre âyarına göre dünkü düşmanı dost ve dünkü dostu düşman olarak görmekten artık usanmışlardır. Ve yeni felâketlerin, halk düşmanı zümrelerin yeni yeni entrikalarının önünü alabilecek olan da ancak halkın bu uyanışı ve boşuna kan dökmeyi reddedişidir.”

“Kapitalist kuvvetler, harp bittikten sonra Avrupa milletlerinin hürriyete ve kendi hakkını tanımaya karşı gösterdikleri hudutsuz sevgi ve temayülü gemlemek çarelerini aramağa giriştiler. Facialar komedisi Balkanlar’dan başladı. İngiltere evvelce Churchill’in

kahraman ilân ettiği Tito'nun hükümetini tanımayı reddetti. Sonra da Yunanistan'da EAM mücahitlerini kırdırdı.”

İstanbul'da çıkan Ermenice *Nor Lur* gazetesinin 19.3.1946 tarihli nüshasından:

Aldığımız Garip bir Tehdit Mektubunu Savcılığın

Dikkat Nazarına Tevdi Ederiz

Hükümet aleyhine yazdığımız makaleyi delil olarak elde tutan Üniversiteliler *Tan* gibi *Nor Lur* matbaasını da tahrip edeceklermiş.

Donkişotların hücumunu bekliyoruz.

“Samimî dost” maskesi altında gizlenen ve mutlak yakayı ele verecek olan canavarın bu tehdit mektubunu aynen neşrediyoruz:

“Zarfin antetine dikkat”

Ragıp Balcıoğlu

Galata Karamustafa Paşa Cad.

İstanbul

Beyoğlu, 15 Mart 1946

Sevgili dostum

Bay Vahan Toşikyan

Harbiye

Hastalığın geçmiş olsun,

Sayın gazetenizin sütunları haftalardan beri Avak Agopyan'ın yalanlamağı hedef tutan yazılarıyla dolmaktadır.

Sevgili Toşik ben senin samimî dostunum. Maddî bütün masrafların *Nor Lur*'un gelirine bağı bulunduğunu da yakından bilirim. Günlük gazeteleri ve bilhassa kendi *Nor Lur*'unu okuyacak durumda olduğunu ümid ederim.

Avak'ın⁹ mucizelerinin ilâhi olduğu, dünyanın bir ucundan öbür ucuna kadar delillerle sabit olmuştur ve bütün İstanbul Ermenileri de Avak'ın bu mucizelerine karşı tam bir inançla hayranlık beslemektedirler. Mısır'da ve diğer memleketlerde olduğu burada da onun büyük mucizeleri görülmüştür. Böyle bir hakikati yalan şeklinde göstermek isteyen kimse senin düşmanıdır.

Samimî bir dost sıfatıyla bu satırları yazmağı bir vazife bildim.

(Dikkat)

Avak babanın mucizeleriyle şifa bulan birçok ailelerin efradı arasındaki mutekit [dini bütün] Ermeni gençleri futbole meraklıdırlar ve aynı zamanda üniversite öğrencilerinin elebaşlarıyla birlikte de futbol maçlarına iştirak etmişlerdir. Türklerden de büyük bir çoğunluk tam bir inanç beslemekte ve körler, sağırklar Tahran'a gitmeğe hazırlanmaktadır.

Üniversite öğrencileri de tam bir inanç hasıl etmişler ve *Nor Lur*'a karşı müthiş bir kin bağıyan Ermenilerle birlikte Galata'da Billûr sokaktaki 10 numaralı haneye hücum edeceklerdir. Bunun için Z. Biberyan'ın hükümet aleyhine yazdığı makaleyi de ellerinde delil olarak tutuyorlar.

Avak hakkındaki tenzil edici yazılar devam ettiği takdirde matbaayı, Süleyman Sertel'in matbaasının haline soktuktan sonra ikametgâhına da hücum edeceklermiş. Bu rezalet yapılmazdan önce de İstanbul'daki bütün kiliselerin dış kapılarına "*Nor Lur*'u almayın" ibaresini muhtevî kâğıtlar yapıştırılacakmış.

Bay Toşik, şerefınızı ihlâl edecek bu gibi nahoş vakaların önüne geçmek için gazetene Avak hakkında bir kelime bile yazılmasını.

“Kırmızı yumurta ile birlikte” dışarı çıktığınız zaman büyük bir rezaletin önünü almış olman dolayısıyla size izahat vereceğim ve beni takdir edeceksiniz.

Sevgi ve selâmlarımı kabul ediniz.

Samimî dostunuz

Nor Lur

Yukarıdaki hezeyannameyi ve imlâ ve gramer yanlışlarını bile tashih etmeksizin aynen dercettik [yayınladık].

Adresimizi biliyorlar. Matbaamızın kapısı daima açıktır. Belâlı donkişotları bekliyoruz.

O zamana kadar biz de gerekli şekilde onlara cevap vereceğiz. Gelecek nüshada tekrar görüşürüz.

8.III.1946

Basın ve Yayın Umum Müdürlüğüne

İstanbul’da çıkan Ermenice *Nor Lur* gazetesinin 2 Şubat 46 tarihli ilişik nüshasında (sayfa 1, sütun 2) “Hususi” kaydıyle şöyle bir haber görülmüştür.

Ermeni Halkının Muhacereti

-Hususî-

Muhaceret edecekler nereye müracaat etmelidirler?

Sovyet Ermenistan’a gitmek ve bilhassa orada tahsil görmek üzere müracaatta bulunmak isteyenler, “hariçten muhaceret eden Ermenileri kabul ve iskân komitesi”ne başvurmalı ve şu adrese yazmalıdırlar.

Nalbantyan Sokak No. 18

Erivan

S. Ermenistan

Gazetenin hususî kaynaktan elde ettiğini bildirdiği bu haberi hangi hususî kaynaktan ve ne suretle aldığı incelenmeğe değer görülmüştür. Bu şekilde yaptığı ilânla gazetenin nerelere temas ve münasebet tesis etmiş ve ne yolda bir görev yüklenmiş olduğu açıkça anlaşılmakta olduğu için keyfiyeti arza müsaraat ediyorum.

Saygılarımla

Ermenice Mütercimi

M. Akdora

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Özel Kalem Müdürlüğü Katalogu. Belge No.
030.01.101.623.6

Belge No. 4

Ankara, .2.1948

Basın ve Yayın Genel Müdürlüğüne

İstanbul'da çıkan Ermenice gazetelerin Aralık 1947 ayındaki yayınlarına dair bu raporunda sunduğum malûmatın aynı zamanda bu gazetelerin geçen 1947 yılı boyunca neşriyat alanındaki faaliyet ve takib ettikleri istikameti de belirtmiş olacağı ümidiyle tetkiklerimin neticesini aşağıda arz ediyorum:

1- Jamanak gazetesi:

40ıncı neşir yıldönümünü bu yıl içinde idrak eden bu gazete, dış politika tesirlerinden ve siyasî hava değişikliklerinden tamamaen azade [bağımsız] olarak daima takib ettiği memleket menfaatlerine uygun ve müsbet yoldaki neşriyatına devam etmiştir.

2- Marmara gazetesi

Gerek dış politika durumuna ve gerek yurt içindeki siyasî cereyanlara ayak uydurmayı ve daima kuvvetli gördüğü tarafa temayülü prensip edinmiş bulunan bu gazete, dış politika olaylarına ait haberlerde daima Sovyet görüşlerini belirtmekte olup, bundan başka Türkiye'deki Ermeniler arasında Ermeni millî duygu ve kültürünü kuvvetlendirmek, geliştirmek yolunda devamlı ve sistemli neşriyat yapmak ve ayrıca yabancı memleketlerdeki Ermeni kolonilerinde vukua gelen her türlü siyasî, kültürel ve cemaat işleriyle ilgili hareket ve faaliyetlerden Türkiye Ermenilerini günü gününe haberdar etmeyi başlıca bir görev olarak ele almış ve bu alandaki neşriyatına geçen yıllarda olduğu gibi 1947 yılında ve bu yılın son ayında da aynı hız ve aynı hassasiyetle devam eylemiştir. *Marmara* gazetesi yukarıda arz ve işaret ettiğim sistematik neşriyatıyla hedef tuttuğu Ermeni millî birlik ve koloniler arası beraberliği sağlamak yolunda kendisine müzaheret [yardım] göstermiyen ve sadece ruhanî otorite ile yetinerek cismanî [dünyevi] işlere şahsen müdahale etmekten kaçındığı kadar, bu işleri iştilgal mevzuu edinecek bir cemaat teşkilâtının, yani cismani meclisin kurulmasına da taraftar bulunmıyan Patrik vekili K. Arslanyan'a şiddetle muarız bulunmuş [karşı gelmiş] ve

gazete, cemaat işlerinin geniş yetkili bir meclis tarafından idare olunması ve hükümet müdahalesinin ve bu müdahaleyi tazammun eden [içine alan] tek mütevellî usulünün ortadan kaldırılması lüzumunu açıkça ileri süren yazılar neşretmiştir.

3- Carakayt gazetesi ¹⁰

Bu gazete, bundan evvelki raporlarımda da etraflı olarak arzettiğim Sovyet propaganda neşriyatına aynı hızla devam etmekte bulunmuştur.

Sütunlarında memleketimizle ilgili konulara dair yazı ve haberlere hiç yer vermeyen bu gazete, başmakale ve makalelerinde ele aldığı, iktisadî ve sosyal konularda münhasıran Sovyet görüşlerine tercüman olmakta, durum ve hâdiseleri komünist ideolojisinin mihengine vurarak bu ideoloji ve görüşe uymıyan hareket ve vâkıaları şiddetle tenkid etmekte ve bu vesile ile Sovyen görüş ve emellerini tam bir Sovyet organı şeklinde belirtmektedir.

Gazetenin bu son ay içindeki yazılarının özetlerini aşağıda arz ediyorum.

3.12.1947 tarih ve 30 sayılı nüshada:

Sayfa 1- “Fransa” başlıklı başyazıda bu memleketin dış politikasındaki kararsızlığın ve bunun neticesi olarak siyasî partiler arasındaki anlaşmazlığın ve iktisadî muvanesizliğin [dengesizliğin] Fransız hükümetini çok nazik bir duruma sokmuş olduğuna işaret edilerek bilhassa kütle halindeki grevlerin dahilî huzur ve asayişî bozmuş olduğu ve pek yakında daha nahoş hâdiselerin vukua geleceği kaydedildikten sonra, komünist partisinin parlamentoda ekseriyeti [çoğunluğu] haiz muntazam teşkilata malik bulunduğu halde hükümete iştirak etmemiş ve muhalefette kalmış ve bu suretle daha şimdiden adedi iki milyona baliğ olan [ulaşan] grevcileri kendine bağliyerek grevleri fiilen idare etmekte bulunduğunu ve komünist partisini bu yolda harekete sevkeden âmilin general De Gaulle’ün belediye seçimlerindeki muvaffakiyeti olduğunu, halbuki halk tabakaları arasında sempati ve itimat kazanmamış olan de Gaulle’ün bu tesadüfi müvaffakiyetini sırf Anglo-Sakson mehafilinin müzaheretî [yardım etmesi] ve muhtemel Amerikan yardımı ümitleri sayesinde kazanmış olduğu ileri sürülerek, bilhassa büyük devletlerin gözleri Filistin’e döndüğü şu günlerde Şuman hükümetinin komünistlerle yalnız başına karşı karşıya kalarak çok zor bir duruma düşeceği mütalaa olunmaktadır.

Yine aynı sayfadaki “Dünya ateşler içinde” başlıklı ve Leonard Engel adında bir Amerikan yazarından tercüme olduğu kaydedilen bir yazıda; müstakbel üçüncü bir dünya harbinin nasıl vukua geleceği tasvir edilmekte ve bu harbin birinci merhalesini Sovyet Rusya’nın nasıl kazanacağı belirtilmektedir.

İkinci sayfada: “Cemaat İdare Heyetinin Teşebbüsü” başlıklı yazıda:

Önce medenî bir millet olan Ermeni milletinin mukadderatını ve sukutu sebeplerini tetkik ve kaydetmenin çok acı bir iş olduğuna işaret edilmekte ve sonra Türkiye’deki Ermeni cemaatinin durumu ele alınarak, 1914’de felâkete uğrayan memleketlerdeki milletler arasında bugüne kadar sadece Ermeni cemaatinin, yeni günlerin siyasî bir nazariyesi karşısında yalnız, şaşkın ve mütereddit durumda kalmış olduğu kaydedilerek aynen şu mütalâalar yürütülmektedir:

“Diplomatik bir görüş, harbin doğurduğu bütün güçlükleri kuvvet ve menfaate uygun bir şekilde halletti ve Lozan’da akdolunan bir muahede ile de gerçekleştirdi. Fakat akdolunan bu andlaşmanın ruhunu tedricen ihlâl için de hemen vesileler ihdas etti. Bazı devletler birbirlerine karşı hasım vaziyeti almış oldukları gibi, sadece özel menfaatler lehine bir takım değişiklikler yaplılmakla kalmayıp, aynı zamanda ekalliyetlere ait hüküm ve şartlar da ancak zahirî bir hak muhafaza edercesine muvakkat oyalanma temin etti.”

Muharrir, bundan sonra Lozan andlaşmasının hoş görülmeven taraflarının değiştirilmiş ve her memleketin kendine has görüşlerine göre hareket etmiş olduğunu, fakat ikinci dünya harbinin birçok hesapları altüst ederek nihayet bugün demokrasinin veya halk hakimiyetinin “Lûtuflarıyla meşgul olmak lüzumunun bir takım diplomat nazariyecileri üzmette olduğunu ileri sürerek bilhassa şunları yazmaktadır:

“Medeniyetin büyük öncüleri, aç ve sefil kalan milletlere yardım telâşları arasında ekalliyetlerin hukuku bahsinde ikinci derecede bir rol bile almamışlardır. Cemaatlerin ananelerine bağlılık duygusuna hürmet hususunda ise bir nazariyenin lûtuflarına sığınmak, teslim olmak lâzım. İşte cemaatimiz de bu sınıfa dahil olarak kalmıştır. Son 35 sene içinde iki defa patlak veren müthiş ve muazzam harpler Ermenilik âleminin bünyesini derinden sarsmış ve cemaat işlerimizin aldığı acıklı halin artık islâhı yolunda cemaat idare heyetinin hükümet nezdinde yaptığı teşebbüs, bize uykudan uyanan bir adamın beklenmedik bir hareketi his ve intibanı vermekte bulunmuştur. Vakıflar Kanunu yürürlüğe girmezden evvel, ne basın ve ne de cemaatten her hangi bir ferd resmen itirazda bulunmadı. Halbuki bu kanun bizim nizamsever ruhumuzu değiştirdi. Evet, bugün bozguna uğramış, mahvolmuş bir durumdayız. Nizam ve intizamı yeniden kurmak için vakit geçirmeden teşkilâtlanmağa ihtiyacımız vardır. Bizim görüşümüze göre bugün mesele (millet veya cemaat olarak) bizim tarihî varlığımızın şerefi meselesidir”.

Aynı gazetenin 10.12.1947 tarih ve 31 sayılı nüshasındaki “Filistin” başlıklı başyazıda: İkinci Dünya Harbi sonunda zuhur eden ihtilafli meselelerden biri olan Filistin

meselesinin halli için Birleşik Amerika tarafından bulunan ve Sovyetler Birliği tarafından da desteklenen formüle bazı devletlerin ve bu arada bilhassa Arap devletleriyle Türkiye'nin itiraz etmiş olduklarına işaret edildikten sonra, Birleşmiş Milletler Kurulunca bu hususta alınan karardan bahisle bu kararın da Araplar'la Yahudileri birbirlerine düşürmekten başka bir neticesi olmayacağını ve pek yakında büyük tehlikelere yol açacağını, İngiltere'nin bu bölgede askeri kuvvetlerini tutmak için bu kararı ve Araplar'la Yahudiler arasındaki gerginliği fırsat telakki eylediği, Amerika'nın Arap dünyasının eşliğinde bir Yahudi devleti görmeyi arzu etmekle beraber bu bölgedeki petrol kaynaklarının hatırı için Araplar'ı gücendirmek de pek işine gelmediğine göre bu alandaki menfaatlerini henüz denkleştirememiş bulunduğunu, Sovyet Rusya'ya gelince, Amerika ile İngiltere'nin birbirleriyle anlaşamamalarının Rusya için haddizatında kâfi bir kazanç teşkil ettiği kayıt ve mütalâa olunmaktadır.

17.12.1947 tarih ve 32 sayılı nüshada:

“Esayyan” okulu talebe birliğinin bir müsamesesinden bahseden bir yazıda; Ermeni kültürü ve eğitim faaliyetleri konusu ele alınarak ezcümle:

“Vazifesini bilen bir millet, kendi payına düşen vatandaşlık görevini gereği gibi yapabilmiş olmak için gençliğin fikrî terbiyesini sağlamak ihtiyacındadır” yolunda bir mütalâa kaydedilmektedir.

Yine bu gazetenin 24.12.1947 tarih ve 33 sayılı nüshasındaki “Demokrasinin tahrifi” başlıklı bir yazıda:

Nazi aleyhtarı üç büyük devlet siyasî şeflerinin harp devresinde aralarında yaptıkları görüşmelerde Nazi Almanyası'nın esaretinden kurtarılacak memleketlerde demokrat rejim ve idareler kurulmasını tasarladıkları sırada Demokrasi'nin manası ve izahı üzerinde hiç durmamış olduklarını ve işte bugün dünya sulh ve sükûnuna en büyük engelin de bu olduğu kayıt ve “Demokrasi” kelimesinin şimdi Doğu'da ve Batı'da ayrı ayrı mânâlandırılmış ve ortaya iki türlü Demokrasi çıkmış olduğu mütalâa edildikten sonra, aynen şu dikkate değer görüşler ileri sürülmektedir.

“Şüphesiz Demokrasi kelimesinin iki türlü mânası olamaz ve herkes bunu kendi siyasî görüşüne uygun bir şekilde tefsir edemez.

Sulh gemisini karaya oturtmak için kayalıklara doğru sevkedenler, daha çok eski bir rejimden ve çürümüş bir ideolojiden mülhem olanlardır. Birbirine zıt iki cephede mevzi alan kitleler arasında zahiren benimsenmiş gibi gösterilen bir mücadele mevcuttur. Fakat şüphesiz ki, demokrasi halen günün sosyal ideolojilerini islâha mütemayil [eğilimli] olup, kitlelerin islâhını temin yolunda hizmet arzusundadır.

Kayıtsız ve şartsız olarak diyebiliriz ki, Hitlerizmin zulüm ve dehşeti iyi neticelerin de doğmasına sebep olmuş ve duygudan, sinirden mahrum beşeriyet [insanlık], medenî denilen o barbar Garbın indirdiği topuz gibi ağır darbeler sayesinde uyanmış ve bunların tesiriyle de ideoloji inkılâbı, hür ideal dünyasına ulaştıran yolu birkaç asırlık bir zaman kısaltmıştır. Medeniyete karşı zerrece perva ve endişeleri olmadığı halde kendilerini medenî sayanların kanını emmekte tereddüt etmedikleri Doğu, bugün hürriyet ve bağımsızlık için kaynaşmakta ve dalgalanmaktadır.”

Muharrir bundan sonra İngiliz müstemleke [sömürge] politikasını ele alarak şiddetle tenkit etmekte ve netice olarak şu çok dikkate değer satırları yazmaktadır.

“Kısaca söyliyelim: Bugünkü anlaşmazlık dediğimiz şey Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı Marşall’ın dediği gibi bazı memleketlerin millî menfaatleri değil, Allah vergisi gibi pek nisbetsiz olan bugünkü dağıtım şekline son vermeyi ve tabiat nimetlerinden faydalanma esaslarını islâh etmeyi hedef tutan bir sosyal inkılâbın mahsulüdür.”

Makalenin bu son kısmı –muharririn de işaret ettiği gibi- kısaca söylemek istediği gibi kısaca söylemek istediği şeyin özünü ifade etmekte ve yayınlamak istenilen fikrin mahiyetini de açıkça göstermektedir.

Bu gazetenin göze çarpan bir hususiyeti de “Rus Ermenicesi” denilen Kafkas Ermenilerinin diyalekti ile yazılmış yazı ve şiirler dercine [yayınlamaya] başlamış olmasıdır.

Gazete bu suretle Erivan’a bağlılığı derecesini göstermekte ve Sovyet Ermenistan halkının lehçesini Türkiye Ermenilerine tanıtmak istemektedir.

4- Aysor Gazetesi:

Tanınmış komünist muharrirlerden Avedis Aliksanyan tarafından yayınlanmakta ve yine aynı yoldaki yazılarıyla tanınan Ermeni muharrirlerinden Zaven Biberyan’ın da yazılarını yayınlamakta bulunan bu gazete de, manzara itibariyle tam bir komünist organı şekil ve mahiyetini arzetmiyorsa da, yazıları kapalı bir komünist propagandını ihtiva etmekte devam edegelmektedir. Bu cümleden olarak:

6.12.1947 tarih ve 21 sayılı nüshada başlayıp, 20.12.1947 tarih ve 23 sayılı nüshada sona eren “Satılmışlar” ve “Satılmış Basın” başlıklı başmakalelerde; Türkiye’deki Ermeni cemaatinin durumu acıklı gösterilmekte ve buna bir takım “Satılmış” kimselerin sebep olduğu kaydedilmektedir.

Bu başmakalelerin birincisinde “Satılmış” diye vasıflandırılan kimselerin rolleri ne olduğu açıklanmayıp sadece müphem bazı telmihlerde [imalara] bulunulmakta ve bu gibi satılmış kimselerin teşkilâtsiz toplulukların ekserisinde [çoğunluğunda] bulunduğu gibi

Türkiye'deki Ermeni cemaati içerisinde de kaynaşmakta ve bunların, cemaatin teşkilatlanma yolundaki teşebbüslerine engel olduklarına ve olmakta devam edeceklerine işaret edilmiş bulunmasına göre bu makalenin bilhassa ruhanî otoritesinin siyasî cereyan ve faaliyetlere âlet etmek istemeyen ve bundan dolayı diğer iki komünist temayülü Ermeni gazetesinin de hücumlarına hedef olan Patrik Kaymakamı K. Arslanyan'ı istihdaf ettiği [hedeflediği] anlaşılmaktadır.

Bu birinci başmakalenin devamı olan ve “Satılmış Basın” başlığı altında hedefini daha açık bir surette gösteren ikinci başmakalede de; İstanbul'da çıkan bazı Ermeni gazetelerinin muhafazakâr neşriyatı şiddetle tenkid edilmekte ve bunların cemaat menfaatleri lehine neşriyat yapmadıkları, hakikatleri yazmaktan kaçındıkları, fikir istiklâline sahip olmadıkları, şu veya bu zatın menfaatine hizmet ve bu yolda cemaati istismar ettikleri velhasıl düşünme ve söz hürriyetini daima satmakta bulunmuş olduğu ileri sürülmek suretiyle bilhassa Patrik Vekili K. Arslanyan'a tarafdar bulunan ve siyasî entrikalara âlet olmayıp muhafazakârlığıyla tanınmış olan *Jamanak* gazetesi kastolunmaktadır.

27.12.1947 tarih ve 24 sayılı nüshada da “Yarın” başlıklı bir yazıda, yeni yılın dünyaya saadet getireceği ümitlerinin boş olduğu ileri sürülmekte ve aynen şu satırlar kaydedilmektedir.

“Yarın” sosyal müsavatsızlık ve tezatlar sessizce ve fakat bariz ve göze çarpan hatlarla kendini gösterecektir. Hayır, sevgili dostlarım. Size yalan söylüyorlar. Yarınki gün güzel bir gün değildir. Yarın gözyaşı günüdür. Yarın lânet günüdür. Yarın esaret inkıyadı [boyun eğme] günüdür. Gaflet ve ruhları zehirliyen ümit günüdür. Gazetenin, bu ve buna benzer yazılarıyla efkârda bezginlik, kötümserlik ve sosyal nizama karşı nefret uyandırmak istediği görülmektedir.

5- Nor Lur Gazetesi:

Bu gazete de yurt haberlerine ve memleket meselelerine ait yazılara sütunlarında hiç yer vermediği halde, Sovyet Ermenistan haberleri için birinci sayfada sütun ayırmış ve ayrıca Sovyet Ermenistan'daki iktisadi ve içtimai [toplumsal] hareketlerde bahseden yazılar da neşretmekte bulunmuştur.

Gazetenin diğer sütunları da sadece Ermenilik âlemine ve cemaat işlerine ait yazı ve haberleri ihtiva etmekte bulunmuştur.

Komünist propaganda delâlet edecek ve hatta fikir hareketleriyle ilgili başmakale neşretmektedir.

Keyfiyeti saygılarımla arz ederim.

Ermenice Mütercimi

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Özel Kalem Müdürlüğü Katalogu. Belge No. 030.01.101.626.6

¹ Belgeleri temin eden Sayın Ömer Türkoğlu'na candan teşekkür ederim.

² Rifat N.Bali, "Ermenistan'ın 'Anavatana Geri Dönün' çağrısının Diaspora Ermenilerine ve Türkiye'ye etkisi", *Tarih ve Toplum*, Haziran 2001, S. 210, s. 13-19.

³ Vahan Toşigyan (1880-1954), Türk Ermeni basınının tanınmış gazetecilerindendir. İstanbul'da yayınlanan belli başlı bütün Ermenice gazetelerde yazdı. Bir süre İzmir'e giderek *Arşaluy*s ve *Artsakank* gazetelerini yayınladı. Genç Ermeni kadın yazarlardan ünlü feminist Hayganuş Mark ile evlendi. Bir süre *Jamanak* gazetesinde muhabirlik yaptı. Daha sonra *Verçin Luz* gazetesini yayınladı (1918-1923). Bu gazete daha sonra adını *Nor Lur* olarak değiştirdi ve 30 yıl boyunca haftalık yayınlandı. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yervant Gobelyan, *100 Yıla Damgasını Vuranlar*, Şişli Ermeni Mezarlığı Komisyonu, İstanbul, 2001 içindeki biyografi.

⁴ Zaven Biberyan (1921-1984), sırasıyla *Nor Lur*, *Nor Or*, *Jamanak* gazetelerinde çalıştı. Sosyalist düşüncelerinden ötürü *Jamanak*'tan ayrılmak zorunda kaldı. Bir yazısından dolayı hapis yatan Biberyan, 1949 yılında Beyrut'a gitti. 1953 yılında İstanbul'a geri döndü. 1965 genel seçimlerinde TİP'den milletvekili aday oldu ama seçilemedi. Yazar hakkında daha ayrıntılı biyografi için *Babam Aşkale'den Dönmedi*, (Aras Yayıncılık, İstanbul, 1998) romanının içinde yer alan bilgilere bakılabilir.

⁵ Ermenilerin bağımsız yaşadıkları birinci devirde hükümlerlik eden hanedan.

⁶ Ermenilerin bağımsız yaşadıkları ikinci devirde hükümlerlik eden hanedan.

⁷ Şimdi Sovyet Ermenistan'da bir harabe halinde olan eski Ermenistan'ın başkenti (mütercim).

⁸ Yerleşik yabancı, "pis yabancı" anlamına gelen Fransızca sözcük.

⁹ "Avak" mucizeler yaptığı söylenen İranlı bir Ermeni'dir. Bu bilgiyi veren Püzant Akbaş'a candan teşekkür ederim.

¹⁰ Haftalık siyasi, edebî ve sosyal içerikli gazete. 1947-1952 yılları arasında İstanbul'da yayınlanmıştır. Kurucuları Haçik Amiryanyan, Hagop Sivaslıyan, N. Azaryan'dır. Azınlık hakları hakkında yayın yapmış ve 1862 anayasal hakların tekrar yürütülmesini gündeme getirmiştir. Ermeni yazar ve edebiyatına geniş yer verip, Ermenistan hakkında haberler vermiştir. (*Haygagan Hamarod Hanrakidaran*, (*Küçük Ermeni Ansiklopedisi*) 1999, Yerevan, Cilt 3, s. 496). Bu bilgiyi veren dostum Püzant Akbaş'a candan teşekkür ederim.